

Tarihçi Kieser: Modern Türkiye'nin eş kurucusu Talat Paşa

Posted on 19/12/2018

Modern Türkiye'nin doğuşu ve erken dönem Cumhuriyet tarihi üzerine esasında yerli ve yabancı birçok çalışma, araştırma, tez ve kitap yayımlandı. Bu anlamda ciddi bir külliyattan bahsetmek mümkün.

Ancak bu literatürdeki önemli boşluklardan bir tanesi yıkılıştan hemen önce hem Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderini tayin etmiş hem de yeni kurulan Türk ulus devletinin temellerini atmış İttihat ve Terakki liderlerinin biyografilerinin olmaması. Hakikaten ciddi anlamda farklı arşiv malzemelerinden ve kaynaklardan faydalanılarak yapılan çalışmalardan yoksun durumdayız.

Bu liderlerden biri ve en önemlisi Talat Paşa. Türkiye üzerinde hala belki de "hayaletinin" dolaştığını iddia edebileceğimiz bir tarihsel şahsiyet olan Talat'ın hayat hikayesi, ideolojik formasyonu, İttihat ve Terakki içindeki rolü, İmparatorluğun yaşam mücadelesi verdiği dönemdeki eylemleri vs. gibi mevzularda yazılmış dört başı mamur bir araştırma neredeyse yok.

Bu anlamda misyonerlik, erken dönem Türk milliyetçiliği ve Ermeni soykırımı başta olmak üzere geç dönem Osmanlı tarihi üzerine ciddi çalışmaları bulunan tarihçi Hans Lukas Kieser'in Princeton University Press'ten çıkan "Talaat Pasha: Father of Modern Turkey, Architect of Genocide" (Talat Paşa: Modern Türkiye'nin Kurucusu, Soykırımın Mimarı) başlıklı kitabı çok önemli bir boşluğu doldurmakta.

Böyle bir kitap yazmanıza neden olan neydi? Neler sizi motive etti?

Bu biyografiyi yazmama neden olan iki temel motivasyon var. Öncelikle, Mehmet Talat 1910'lu yıllarda zamanın ötesinde bir siyasi liderdi. O yıllarda tüm kuralları değiştiren tek partili emperyalist rejimin lideriydi. Modern tarihin o dönemine ilgi duyan herkesin Talat'ı yakından tanınması gerekir ama buna rağmen garip biçimde, bu örnek alınacak politikacı hakkında Türkçe dışında dillerde hiç bir biyografi çalışması yok. İkinci olarak da Balkan Savaşı, 1. Dünya Savaşı, 1915 Ermeni Soykırımı ve Anadolu'nun geri kazanılma savaşının yaşandığı bu 10 yıl Osmanlı İmparatorluğu sonrası dünyanın şekillenmesinde büyük rol oynadı.

Ancak bu konular çok uzun zamandır anlaşılmaya ihtiyaç duyan ve tüm sorunları kapsayan eleştirel bir anlatıdan uzak bir nevi Pandora'nın kutusu olmayı sürdürdüler. 2000'li yılların başından beri, soyut kavramların ötesinde tarihin bu sarsıntılı dönemini sarmalayan hayati konuları ön plana çıkaracak bağlamsal bir Talat biyografisi yazmak istiyordum.

Öte yandan duygusal olarak da, uzun zamandır mutlaka yapılması gereken bir işi hayata geçirmek isteyen profesyonel yönümle, daha tercih edilebilir ve okunabilir konuları yazmak isteyen yönüm arasında gidip geldim.

Özellikle geleneksel tarihçiler başta olmak üzere, modern Türkiye'nin kurucusunun Mustafa Kemal değil de Talat olduğu savınızın tepki yaratacağını varsaymak doğru olacaktır. Kitabınızdaki temel iddiaya göre (Ernest Jackh'ın "Yükselen Hilal" kitabına atıfta bulunarak) Atatürk'ün başardıklarının Talat sayesinde olduğunu savunuyorsunuz. Ayrıca, Enver Paşa veya Cemal Paşa yerine neden Talat Paşa? Onu bu konuda bu kadar özel kılan neydi? Talat Paşa'nın, Mustafa Kemal'in modern Türkiye'nin temellerini kurmasına olanak sağlayan mirası neydi?

Kitapta Mustafa Kemal'in değil de Talat Paşa'nın modern Türkiye'nin kurucusu olduğu yazmıyor. Kitaptaki teze göre her ikisi de kurucular arasında. Günümüzün Türkiye Cumhuriyeti 1913 ila 1938 yılları arasında kuruldu ve eğer çok karmaşık bir süreci iki

egemen kişiliğe indirgeyecek olursak, Cumhuriyet, Talat ve Atatürk'ün bizlere mirası. İkili 1919-21 yılları arasında temelde işbirliği yaptı. Kemalist tarihçilik daha sonraları Talat veya Gökalp'i sorgulamaz veya eleştirmezken, İttihat ve Terakki Fırkası liderlerinden Enver Paşa veya daha birçokları bu yumuşak muameleyi görmedi. Talat, Enver ve Cemal Paşaların İstanbul'da ikamet ettiği 1913 yılında İTF'nin tek partili iktidarı yeni kurulmuştu ve o dönemdeki rejimi üçler erki olarak adlandırabiliriz ancak devamında gelen döneme bu ismi veremiyoruz.

Üçlünün diğer ikisine zıt olarak Talat Paşa hem hükümet içinde yüksek bir pozisyonda olarak, hem de partinin başındaki isim olarak ve aynı zamanda iktidarın merkezi İstanbul'da yaşıyor olarak daha avantajlı bir konuma sahipti. İkili iktidar sistemini akıllıca kullanma kabiliyeti sayesinde 'eşitler arasında daha eşit' konumuna geldi: 1917 yılında sadrazam konumuna yükselmeden daha üç yıl önce bile Osmanlı İmparatorluğu'nun perde arkasındaki yöneticisi olmayı başarmıştı.

Kitabınızda İttihat ve Terakki Fırkası ve özellikle Merkez Komitesi hakkında daha farklı bir analiz yapıyorsunuz. Siz İTF'yi nasıl tanımlarsınız? Ne tarz bir siyasi yapılaşmadı? Talat'ın parti içindeki konumunu nasıl tanımlarsınız? İTF'nin "zihinsel zindanı" terimini kullanıyorsunuz. Tarihi açıdan ele alındığında bu terim ne anlama geliyor? İttihatçı birini nasıl betimlersiniz?

İTF hiç bir zaman sıradan ve şeffaf bir siyasi parti olmadı. Ama 1908 öncesine kadar belli bir ölçüde devrimsel (ama devrimci değil) bir parti olarak devam etti. Yönetimi gizli bir komitenin elindeydi, bu komiteye mensup bazı merkez komite üyeleri de partide söz sahibiydi. Jön Türk devrimi sonrası Talat, çevresindekilere kıyasla daha demokratik bir bakış açısına sahip oldu. Fakat 1912 yılından sonra radikalleşti, savaş yanlısı oldu ve merkez komitesinin ilk kalıcı üyelerinden biri haline geldi. 1912 Temmuz ayında İTF'ye yönelik kısa süreliğine başarılı olan darbeden sonra görevden ayrıldı.

Enver Paşa ile birlik olarak partinin 1913 yılındaki tüm hareketlerini düzenledi: Ocak ayındaki darbe, Edirne'nin geri alınması ve 2. Balkan Savaşı sonrası müzakereleri yönetti. Parti sahadaki ajanlarını her zaman cinayet, korkutma ve yıldırma görevlerinde kullandı ama 1913 yılı sonlarından itibaren kendi Özel Örgütü'nü kurdu. İttihatçı ideoloji hem şiddetin kaçınılmaz olduğunu savunan belirleyici Darwinist bir inanışa sahip, hem de kendilerini bir zamanlar muhteşem olan bir sultanlık/halifeliğin torunları olarak gören emperyalist önyargılara sahip, çöküşü reddeden ve mücadele etmek isteyen genç adamlardan kurulu olarak tanımlanabilirdi.

Zihinsel zindan; intikamcılığın getirdiği duygusal prangalar ve geleceği toplumsal sözleşmelere dayalı düşünmenin faydasızlığı anlamına geliyor. "Emperyal önyargı" terimi kitapta Osmanlı döneminde var olan diğer emperyalist güçler hakkında da kullanılıyor.

Ermeni Soykırımı, Süryanilerin ortadan kaldırılması veya Rumlara yönelik temizliğin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda rolü olduğunu düşünüyor musunuz? Cevap evet ise, Talat Paşa'nın buradaki rolü nedir? Bu bağlamda Mustafa Kemal'e bıraktığı miras nedir?

Soykırım Talat Paşa'nın biyografisinde merkezi oluşturuyor çünkü hem insanlık tarihine hem de Talat'ın siyasi kariyerine etkisi çok büyük oldu. Yaşananların kalbi, ruhu ve beyni Talat Paşa'ydı. Balkan Savaşları sonrasında 1913 müzakerelerini yöneten İçişleri Bakanı Talat, imparatorluğu yeniden eski haline döndürme amacından sapmayarak Anadolu odaklı nüfus ve ekonomi bazlı bir yeniden yapılandırma projesine girişti.

Rumların gönderilmesi, Ermeniler ve diğer Hristiyanların "ortadan kaldırılması" sonrası Anadolu 1918 itibarıyla zaten yüksek oranda "Türk Yurdu" haline gelmişti. Dünya Savaşı sırasında olaylarla ilgisi olmayan Mustafa Kemal, savaş sonrası Talat Paşa'nın bu "başarısı" ile kendini özdeşleştirdi ve 1918 yılından sonra savundu. Kısaca Mustafa Kemal Türkiye Cumhuriyeti'ni kendinden önce gelen parti liderinin serdiği temellerin üzerine kurdu: Dünya Savaşı galipleri tarafından çoğunlukla işgal edilmeden bırakılan bir coğrafya üzerinde

bütünsel, otoriter ve merkezi hükümete sahip bir Türk-Müslüman tek partili devlet.

Kitabınızda Ziya Gökalp ve Talat Paşa'nın İTF üzerindeki etkisine özellikle değiniyorsunuz. Ziya Gökalp'in Talat Paşa üzerindeki etkisi ne kadar kuvvetliydi? İlişkilerinin doğası nasıldı? Gökalp'in Talat Paşa'ya etkisi ile Mustafa Kemal Paşa'ya olan etkisi arasında fark görüyor musunuz?

Talat Paşa ile Gökalp yakın arkadaşlardı. Neredeyse 10 yıl boyunca partinin merkez komitesinde birlikte rol aldılar ve sık sık özel konuşmalar yaptılar. Gökalp İTF'nin entelektüel dehası, başarılı propagandacısı ve takip eden yüz yıl boyunca Türk-Müslüman milliyetçiliğinin peygamberi oldu. Talat Paşa'nın tersine Mustafa Kemal Gökalp'in yakın arkadaşı olmadı. Ayrıca 1918'de yaşanan mağlubiyet sonrası, Gökalp'in Türkçü yaklaşımı en azından imparatorluğu canlandırma açısından çekiciliğini kaybetti. Kemal Paşa 1923 sonlarından sonra İslam'dan vazgeçti ve İslam 1910'lu yıllarda Gökalp'in sosyopolitik düşüncelerinin önemli bir parçasıydı.

Ama gene de, Gökalp'in savaş yıllarında savunduğu imparatorluğu tekrar büyütme hevesinin yıkılmasına neden olan savaş mağlubiyeti sonrası Gökalp de yeni düzene ayak uydurmak zorunda kaldı ve meslektaşlarının çoğu gibi Ankara'da kurulan yeni iktidar merkezine yaklaştı. Siyasi felsefe açısından Gökalp ile Atatürk yüce Türklük mitolojisine duydukları inancı paylaşıyordu. Talat Paşa, Gökalp ve Kemal Paşa'nın düşüncelerine göre Türk ulusu tartışmasız olarak üstündü. Üçü de Anadolu'da yaşayan azınlık halklarıyla eşitlikçi anlaşma ihtimallerini reddediyordu. Gökalp 1910'larda öne sürdüğü tezlerde İslam ve Türklük arasında en başından beri var olan bağların modern bir toplum sözleşmesi amacıyla değiştirilmesi gerektiğini savunmuştu.

Kemalizm özellikle Türk Tarih Tezi dahilinde Anadolu'nun fi tarihinden bu yana Türklere ait olduğu önerisini savunarak İslam yerine ilimciliği getirdi. Gökalp'in 1910'lardaki İslamcı Türkçülüğü yerine hem Anadolu hem de küresel tarih içinde Türk-merkezli dinden uzak bir

sistem geliştirildi. Bu kendi kendine yaşanan aşırı heyecan, soykırımın unutulması için gerekli uyuşturucu maddeyi sağladı.

Tarih Tezi siyasi ve entelektüel yönlerden bir çıkmaz sokağın giriş tabelası oldu.

Bu kadar önemli bir kitabı yazarken ne gibi kaynaklardan yararlandınız? Cavit Bey'in hatıra günlükleri gibi çok sayıda İttihatçı'nın anılarından faydalandığınızı ve savlarınızı bu kaynaklar üzerine kurduğunuzu fark ettim. Bu kaynakların güvenilirliği konusunda ne düşünüyorsunuz?

Cavit Bey'in de günlüklerini kullandım ama toplamda çok daha fazla sayıda hatıraya başvurdum. Diğerlerinden daha sık olarak kitabımda yazılımlarından sadece birkaç yıl sonradan itibaren bütünlüklerini koruyan Cavit Bey, Louis Lambert ve Hayri Efendi'nin günlüklerinden faydalandım. Günlükler, daha sonradan yazılan hatıralara kıyasla günlük olaylar hakkında daha yoğun, daha anlık ve daha duygusal anlatımlar içerir. Buna ek olarak biyografi kitabım Talat Paşa'nın bakanlığı tarafından yazılan belgeleri de derinlemesine inceliyor; bunlar arasında Alman, Avusturyalı, Fransız ve İngiliz diplması arşivleri ve çeşitli dillerde dönemin gazetelerinde basılan makaleler yer alıyor. Aynı zamanda Kudüs'te yer alan Siyonist arşivler ve Osmanlı dönemine ait yeni bilimsel çalışmalardan da faydalandım. Tarihçiliğin ve tarihe dönük tekrar düşünmenin temel kuralları hala geçerli: çok çeşitli bakış açılarına ve kaliteli kaynaklara ihtiyacımız var, eğer sağlam temellere dayalı bir araştırma istiyorsak bu kaynakları tarihe dönük eleştirel gözle okumak zorundayız.

Cavit Bey'in de günlüklerini kullandım ama toplamda çok daha fazla sayıda hatıraya başvurdum. Diğerlerinden daha sık olarak kitabımda yazılımlarından sadece birkaç yıl sonradan itibaren bütünlüklerini koruyan Cavit Bey, Louis Lambert ve Hayri Efendi'nin günlüklerinden faydalandım. Günlükler, daha sonradan yazılan hatıralara kıyasla günlük olaylar hakkında daha yoğun, daha anlık ve daha duygusal anlatımlar içerir. Buna ek olarak biyografi kitabım Talat Paşa'nın bakanlığı tarafından yazılan belgeleri de derinlemesine

inceliyor; bunlar arasında Alman, Avusturyalı, Fransız ve İngiliz diplması arşivleri ve çeşitli dillerde dönemin gazetelerinde basılan makaleler yer alıyor. Aynı zamanda Kudüs'te yer alan Siyonist arşivler ve Osmanlı dönemine ait yeni bilimsel çalışmalardan da faydalandım. Tarihçiliğin ve tarihe dönük tekrar düşünmenin temel kuralları hala geçerli: çok çeşitli bakış açılarına ve kaliteli kaynaklara ihtiyacımız var, eğer sağlam temellere dayalı bir araştırma istiyorsak bu kaynakları tarihe dönük eleştirel gözle okumak zorundayız.

Kaynak: ahvalnews.com